

SAYIN O.O. OMULULU'NUN (NİJERYA YÜKSEK MAHKEMESİ ÜYESİ VE DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞIMIZIN KONUĞU) 2/ŞUBAT/1966 SALI GÜNÜ ANKARA HUKUK FAKÜLTESİNDE YAPTIĞI KONUŞMANIN ÖZETİ

Çeviren : Dr. Yahya K. Zabunoğlu

Önce, hükûmetinize ve Dış İşleri Bakanlığınızın sayın yetkililerine teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Gezimin, yurdunuzda geçen bölümünden olağanüstü bir memnunluk duyduğumu belirtmeliyim. Çok yakın, çok içten bir konukseverlikle kuşatılmış bulunuyorum.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İLKESİNE BAĞLILIK :

Konuşmamın ana konusunu teşkil eden hukukun üstünlüğü ilkesi memleketimde büyük bir önem taşımaktadır; çünkü, Nijerya Cumhuriyeti bu ilkeye candan bağlıdır. Genellikle hukuk, Nijerya'nın gelişiminde öyle büyük bir rol oynamıştır ki, pek çok kimse Nijerya'dan «hukukçular memleketi» diye bahsetmişlerdir. İlk Nijeryalı hukukçu, bu sıfatı geçen yüzyılın sonlarına doğru kazanmış ve ondan sonra birçok kuşaklar, hukuk öğreniminin çekiciliğine kendilerini kaptırmışlardır. Beş yıl kadar önce, pek ünlü bir İngiliz hukukçusu, Lord Denning, Afrika'da yaptığı bir gezinin sonunda, Afrika'nın İngilizce konuşulan bölümlerinde mevcut 1.590 hukukçudan yüzde ellisinin Nijerya'da yaşadıklarını tahmin ettiğini söylemişti. O günden bu yana, bu sayının arttığına, hatta iki misline vardığına inanıyorum. Bugün Nijerya'da, ellisi kadın olmak üzere binden fazla hukukçunun mevcut olduğu tahmin edilmektedir.

1962'ye kadar Nijeryalıların tüm hukuk eğitimi İngiltere'de yapılmakta idi. Nijerya'da üniversite öncesi öğrenimini tamamlayan bir öğrenci, B. Britanya'da bir üniversiteye kaydolur, üç veya dört yıl devam eder, bundan sonra da aynı süre ile Inns of Courts'ların birinde staj yaparak hukuk uygulamasını da öğrenirdi (Bu

uygulama ve staj, bir takım konferanslarda hazır bulunmayı, belirli sınavlardan geçmeyi ve Baro'nun düzenlediği belirli sayıdaki müstereken yenilen yemeklerde hazır bulunmayı kapsar). İşte bütün bunlardan sonra bir hukuk öğrencisi Nijerya mahkemelerinde hukukçu olarak çalışmak ehliyetini elde etmiş olurdu (Benim memleketimde, Barrister ile Solicitor arasında hiçbir fark yoktur ve biri diğerinin işini görebilir).

NIJERYA'DA HUKUK EĞİTİMİ VE UYGULAMASI :

1962'de ilk Nijerya Hukuk Okulu kurulmuştur; bundan sonra da, beş Nijerya üniversitesinin üçünde Hukuk Fakülteleri açılmıştır. Şimdi, kanun gereği, hukukçu olmak isteyen bir öğrencinin, önce bir Nijerya üniversitesinden veya geçerliği Nijerya Hukuk Eğitimi Konseyi tarafından onaylanmış herhangi bir İngiliz Milletler Topluluğu üniversitesinden mezun olduktan sonra, Nijerya Hukuk Okulu'nda en az bir yıl bulunmuş olması gerekmektedir. Bu nitelikleri elde ettikten sonra ancak bir hukuk öğrencisi, Nijerya Barosuna üye olabilir ve Nijerya'da hukuk uygulayıcısı olarak çalışabilir.

Nijerya mahkemelerinin kuruluş ve işleyişi, genellikle İngiliz sistemine uygundur. Mahkemeler, üç belirli sınıfa ayrılmışlardır: İlk olarak, Magistrate Court'lar mevcuttur ki, bunlar ilk mahkeme ya da sulh mahkemesi niteliğindedirler. Bu mahkemeler, genellikle, Baro'da bir süre bulunmuş ve uygulamayı bilen, tecrübeli bir yargıç tarafından yönetilir ve yargı yetkisi ceza işlerinde beş yıla kadar hapis cezasını gerektiren, hukukda ise uyuşmazlığın paraca değeri 500 sterling'i aşmayan işleri kapsar. Sulh Mahkemelerinin kararlarına karşı, Yüksek Mahkeme'ye temyiz yolu ile başvurmak mümkündür; Yüksek Mahkeme, Baro'da en az 10 yıl bulunmuş ve hukuk uygulaması yapmış bir yargıç tarafından yöneltilir. Yüksek Mahkemenin, ilk mahkeme olarak ayrıca, ceza işlerinde ve hukuki uyuşmazlıklarda sınırsız yargı yetkisi vardır. Yüksek Mahkeme'nin belirli kararları aleyhine Üst Mahkeme'ye başvurma yolu açıktır; Üst Mahkeme, ülkenin en üst, en yüksek mahkemesidir. Üst Mahkeme, en az üç en fazla altı yargıçtan kurulu bir yargıçlar kurulu tarafından yöneltilir ve üyelerinin Baro üyesi olarak hukuk uygulaması yapmış, tecrübeli kimseler olması gerekir. Üst Mahkeme'nin

bir Temyiz ya da istinaf mahkemesi olmak görevinin yanı sıra, anayasanın yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıklarda ve bölgesel hükümetlerin arasında ya da bir bölgesel hükümet ile Federal hükümet arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların halledilmesinde tam kaza yetkisine sahip bulunduğunu belirtmeliyim.

Nijerya'da, yargıçların tam bir inancadan faydalanabilmeleri için, Anayasa'da ve bu konuyu düzenleyen özel kanunlarda ayrıntılara kadar inen hükümler yer almaktadır; yargıçların görev sürelerinin, ödeneklerinin ve hizmet şartlarının aleyhlerine değiştirilemeyeceği de ayrı bir temel kanun gereğidir. Yargıçların ödenekleri, ayrı bir Konsolide Gelirler Fon'undan ödenir; böylece yargıçların tutumlarının ve gördükleri işlerin yıllık bütçe görüşmeleri sırasında Parlâmento'da çekişme konusu kılınması ihtimali de ortadan kaldırılmıştır. Yargıçların işine, ancak Parlamento'nun her iki meclisinden de kabul edilerek geçen bir önerge ile son verilebilir; genellikle emeklilik yaşına kadar görevde kalmalarına hiçbir suretle karışılmaz. Emeklilik yaşı Yüksek Mahkeme Yargıçları için 62, Üst Mahkeme üyeleri için ise 65'dir.

UYGULANAN HUKUKUN ÖZELLİKLERİ :

Nijerya yargı yerlerinde, en başta uygulanan hukuk, Birleşik Krallık'da ve İngiliz Milletler Topluluğu'na mensup hemen her ülkede olduğu gibi. Common Law'dır. İkinci olarak, 1900 yılına kadar Birleşik Krallık'da yürürlükte bulunan bütün kanunlar ile 1900 ile 1960 yılları arasında yine Birleşik Krallık'da yürürlükte bulunan yasaların hükümleri, hususiyle Nijerya'da da uygulanır. Bunlara ilâveten, pek tabii Nijerya Yasama organının çıkardığı yasaları da Mahkemeler uygular.

Bu yukarıda açıklanan sistemin yanısıra, Örf-Adet Mahkemeleri tarafından da Geleneksel Hukuk (Örf-Adet Hukuku) uygulanır. Nijerya'nın dört bölgesel yönetimin her birinde Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemeler mevcuttur; bu bölge mahkemelerinde uygulanan geleneksel hukuk, genellikle, o bölgeye özgü, yerel örf-âdet kurallarından ibarettir. Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemeler de kendi aralarında ayrılık gösterirler: Örneğin, Kuzey Bölgesi'nde geleneksel hukukun uygulanması hayli gelişkin bir

sistem niteliğine kavuşmuştur ve buradaki Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemelerin yargı yetkisi alanı iyice genişlemiştir: Buradaki mahkemeler, ölüm cezası da içinde olmak üzere, ceza işlerinde, bütün ağır cezalara hükmedebilirler. Bu geleneksel hukuku uygulayan mahkemeler, yargıçlar tarafından değil, fakat buldukları yerin geleneksel davranış kurallarını gayet iyi bilen, örf-âdet hukukuna vakıf yaşlı kabile şefleri ile köyün ya da yersel bölümlenin muhtarı tarafından yöneltirler. Genellikle, bir dâvacının iddia ve dâvasını, isterse Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemelere veya diğer resmî kuruluş niteliğini taşıyan mahkemelere götürülebilmek konusunda mutlak bir seçim hakkının mevcudiyeti kabul edilmektedir; ve yine genellikle söylenebilir ki, her yersel toplulukta Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemelerin yeğlenmesi, belli başlı olarak, şu nedenlerden ileri gelmektedir: Yersel topluluğun üyesi dâvacı, okuma yazma bilmemektedir; ya da yaşama ve davranış şekli ve alışkanlıkları dolayısıyla, Geleneksel Hukuku uygulayan mahkemeyi kendisine daha yakın bulmakta ve orı yeğlemektedir ve nihayet iddia ve dâvasının hallinde, sosyal ve kişisel davranışlarının düzenlenmesinde Geleneksel Hukukun uygulanmasını istemektedir.

Geleneksel Hukukun uygulanma şansı ve şekli yönünden ilgi çekici bulduğum aşağıdaki satırları, Nijerya Cumhuriyeti Baş Savcısı Sayın Dr. T. Olawale Elias'ın «İngiliz Koloni Hukuku» başlıklı kitabından alıp, aktarıyorum :

«Her ne zaman, bir koloniye İngiliz Hukukunun girmesi sözü konusu olmuş ise, İngiliz Hukuku ile yersel hukukun ya da davranış kurallarının uzlaştırılması konusunda geleneksel İngiliz politikası daima şu hal suretini yeğlemiştir: Yersel davranış kuralları ya da geleneksel hukuk, iyi ve sağlam bir surette teessüs etmiş, yani kurallar açık ve kesin olarak yürürlükteyse ve buna ilâveten, geleneksel hukuk kuralları genel adalet ve ahlâk ilkelerine aykırı değilse, İngiliz hukuku, bu hukukun geçerliğini tanıır. Bazan, İngilizlerin gelişi sırasında, yersel topluluk nisbeten ileri bir uygarlık düzeyine erişmiş ve geleneksel hukuku, en azından esaslarda, belirli bir bütünlük ve muayyeniyet kazanmış ise, bu yukarıda sözü edilen «tanıma» oluşumu, açık ve kesin olarak görülebilir; fakat, bu tanımanın geç ve belirsiz olduğu zamanlar da olmuştur; bunun nedenleri şöylece özetlenebilir: Yersel topluluk, yetersiz ve kötü bir

şekilde organize olabilmıştır ya da bu organize olma oluşumu, ancak İngilizlerin gelişinden sonra başlayabilmıştır..»

Şu var ki, geleneksel hukukun geçerliğinin tanınması derhal ya da daha sonra olsun, bir kere bu tanıma teessüs ettikten sonra, bütün kolonilerin Üst Mahkemelerinde, veya mahkemelerinde ve bilmümlerle fermanlarda, aşağıda yazılı genel ilkenin mutlak anlamda göz önünde bulundurulması ve gözetilmesi, kolonilerde İngiliz hukukunun uygulanmasının en belli başlı ilkesi olarak kalmıştır :

«Bu emirname (ferman) ya da kanunda yer alan hükümlerden hiçbirisi, bir yersel mahkemeyi, geleneksel hukukun uygulanması hakkında ve bir özel kişiyi de, iyi niyet kurallarına eşitlik hakkaniyet ve adalet ilkelerine aykırı olmadıkça kendi yerli hukukunun veya örf-âdet kuralının uygulanmasını istemek imkânından mahrum kılamaz; bu hüküm, bir emirname veya kanuna istinaden çıkarılan diğer ikinci derecedeki yönetmelik, tüzük ve emirler için de aynen geçerlidir.»

Böylece, Geleneksel Hukukun uygulanması bakımından şu üç şartın mevcudiyetinden bahsedilebilir :

1 — Geleneksel hukukun uygulanması için, önce, uyumsuzlukta taraf olan kimselerin yerli bulunmaları gerekir.

2 — Taraflar, aralarındaki uyumsuzluğun çözümlenmesinde ve ilişkilerinin düzenlenmesinde, açıkca, geleneksel hukuk kurallarının uygulanmasını istemiş olmalıdırlar.

3 — Ayrıca taraflar, geleneksel hukuku uygulayan mahkemelerin yargısına tabî olmayı istemelidirlar.

Birinci şartın aranması yönünden şöyle bir istisnai halin mevcudiyetini belirtmeden geçemeyeceğim: Geleneksel Hukukun uygulanmasını, yalnızca, gerçek anlamda yerli Nijeryalılar değil, bu mahkemelerin genel ve özel yargı yetkisini kabul etmek ve kararlarına uyulacağını bildirmek şartıyla, uzun süreden beri Nijerya'da yaşayan ikâmetgah sahibi yabancılar ve vatandaşlıktan çıkarılmış bulunanlar dahi isteyebilir.

HUKUK REFORMU :

Bu yan-yana ve içiçe yaşayan hukuk sisteminde ne gibi değişiklikler yapılmıştır? İlk bakışta görülen gerçek şudur ki, 1960 yılında bağımsızlığa kavuşulmasından sonra, Nijerya Yasama organı pek çok tasarıyı kanunlaştırmıştır; bu kanunlarla başlıca, bağımsızlık— öncesi devrenin sömürge örneğine uygun mevzuatın değişik-

tirilmesi ya da bununla birlikte yeni konularda yasama yolu ile düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Her bölgesel idarenin ve Federasyonun kanunları, düzenli bir şekilde ve belli zamanlarda toplanmakta ve gözden geçirilmektedir. Örneğin, Federasyon için kanunların gözden geçirilmesi en son 1958 yılında yapılmıştır; daha önce böyle bir işlem 1948 de yapılmıştı. Her yılın sonunda, o yıl yasama organının kabul ettiği kanunlar derlenip ayrı bir ciltte toplanmakta ve özellikle mahkemelerin, üniversitelerin ve genellikle her isteyinin istifadsine açık tutulmaktadır. Bu derleme ve dağıtım işleri, Federal Adalet Bakanlığı'na bağlı Hukuk Reform ve Araştırma Dairesi tarafından yapılmaktadır.

Yasa —hukukunun dışında bir de, Yüksek Mahkemelerin verdikleri kazaf kararlardan doğan ve oluşan bir hukukun mevcudiyeti malumdur; bu yargı ya da içtihat hukuku, Yargısal öncelik (—Judicial Precedents) ilkesinin icabı, belirli uyumsuzlukların çözümlenmesinde, aynen kanun kuvvetini taşır. Örneğin, Nijerya Üst Mahkemesi'nin kararları bütün diğer mahkemeleri bağlayıcıdır ve aynı şekilde Yüksek Mahkeme'nin kararları da diğer alt mahkemeler için bağlayıcı niteliktedir. Görülüyor ki, mahkemelerin böylece bağlayıcılık niteliği taşıyan kararlarının derlenmesi, belirli zamanlarda toplanıp bastırılması bir zorunluluktur. Bu iş, Federal yönetimle ilişkin kararların toplanması söz konusu olduğunda, yine Federal Adalet Bakanlığı'na bağlı Hukuk Reform ve Araştırma Dairesi tarafından yapılmaktadır. Ayrıca bölgesel yönetimlerin herbirinde de, benzer işleri görmek üzere buna paralel organlar meydana getirilmiştir.

Ayrıca, yine Federal Adalet Bakanlığı'na bağlı, bir başka organ, bütün bu bölgesel ve federal derlemeleri toplayıp her yıl «All Nigerian Law Reports» adı altında yayınlamakla görevli kılınmıştır.

Geleneksel Hukuk kurallarında da reform, belirli ve sınırlı bir çerçevede içinde olmak üzere, gerçekleşmektedir. Ülkenin, geleneksel ve islâm hukukunun uygulandığı Kuzey Bölgesi hariç, diğer hiçbir kesiminde geleneksel hukuk kuralları henüz derlenip, düzenli bir şekilde toplanmış değildir. Geleneksel hukukun yazılı olmamasının, gelişimini engelleyen bir faktör olduğu açıktır. Gelişimi önleyen bu durumu değiştirmek için gayret sarfedilmekte ve özellikle bir kısım bölgelerde —özellikle Doğu ve Batı bölgelerinde— yersel idareler, geleneksel hukuku uygulayan mahkemelerin yönetmenleri

için kurslar ve konferanslar tertipleyecek hukuk eğitimi görmüş denetmenler tayin etmekte ve bu denetmenler ayrıca özel önem taşıyan işlerde verilen kararları düzenli bir şekilde tutup saklamakla da görevlendirilmektedirler.

Federal yönetimin hukuk işlerinde sorumlu Bakanlığı olarak, Federal Adalet Bakanlığının bütün hukuk reformu çabalarında öncülük ettiği kolayca tahmin edilebilir; özellikle, Milletlerarası hukuk çevrelerinde adı duyulmuş, şimdiki Bakan Dr. Elias 1960 da bu göreve getirildikten sonra, bu Bakanlık Hukuk Araştırma ve Reformu faaliyetlerine hız vermiştir. Bu Bakanlığın organizasyonunu açıklamanın ilgi çekici olacağını sanıyorum. Baş Savcılık makamı, aynı zamanda politik bir nitelik taşımaktadır ve Baş Savcı, Bakanlar Kurulu üyesi sıfatıyla, Adalet Bakanlığı görevini de yerine getirmektedir. Bu Bakanlıkta en üst memur ya da görevli, Baş Hukuk Müşaviri ve Federasyon Genel Sekreteri olan kimsedir; bu memur, « Adalet Bakanı ve Baş Savcı » tarafından uygulanmasına başlanan işlerin ve politikanın başarı ile yürütülmesinden başlıca sorumlu olduğu gibi, ayrıca, Bakanlık Baş Saymanlığı görevini de yerine getirir.

Baş Hukuk müşavirinin yetki ve denetimi altında şu üç daire mevcuttur :

1. Baş hukuk müşavirinin kendi dairesi
2. Savcılık İşleri Direktörlüğü
3. Genel Yönetmenlik ve Kamu Hazinesi dairesi

Kamu (ya da Cumhuriyet) Savcılık İşleri dairesi Başkanının belli başlı görevi, aslında Baş Savcının yetkisine giren ceza soruşturmalarını başlatmak, bitirmek veya durdurmaktır; ayrıca, soruşturması devam eden işlerde polise emir verebilir ve iddianameli veya ithamnameli işlerde ceza duruşmalarında Devleti temsil eder. Genel Yönetmen ise, Nijeryalıların miras işlerini yönetmek ve ayrıca Lagos'da vasiyetname bırakmadan ölen diğer Nijeryalı olmayan kimselerin terekelerine ilişkin problemleri çözümlenmekle görevlidir.

Baş Hukuk Müşavirliği'nin bölümlenmesi ise şöyledir :

Milletlerarası Hukuk Bölümü (Bu bölüm özellikle Dış İşleri Bakanlığı ile işbirliği yapar ve Nijerya'nın katıldığı tüm milletler arası konferanslara gidecek delegeler bu bölümün yetkili ve görev-

lileri arasından seçilir), **Özel Hukuk Yargılaması ve İdare Hukuku Bölümü, Ticaret ve Endüstri Hukuku Bölümü, Hukuk Reformu ve Araştırma Bölümü (Dairesi)** ve **Devamlı Danışma Dairesi**, bu sunucusu Parlamentoya yasanmak üzere sunulacak her tasarının hazırlanmasında sorumlu ve görevli olan dairedir. Bugün, Bakanlıkta çeşitli işlerde görevli yüzün üstünde hukukçu bulunmaktadır. Bunların hemen hepsi hukuk eğitimlerini en iyi derecelerle bitirmiş kimselerdir. Bakanlık hukukçu memurlarının doktora yapabilmeleri için, düzenlenmiş bir program da yürürlükte; Nijerya'da doktora yapmak imkânı olduğu gibi, bu iş için yabancı hukuk fakültelerine gidebilmek imkânı da sağlanmıştır. Nijerya'nın hemen her zaman, İngiltere, Birleşik Amerika veya Kanada'da, anayasa hukuku ve milletlerarası hukuk alanlarında özel kurslara devam eden hukukçularının mevcudiyetini de belirtmek isterim.

«Baş Savcı ve Adalèt Bakanı» ne zaman ihtiyaç duyarsa, Nijerya Barosu üyelerinin kendisine günün hukuk problemlerinin çözümünde yardımcı olmalarını isteyebilir. Örneğin, bugünlerde, Nijerya Barosu üyeleri ile Adalet Bakanlığı yetkililerinden kurulu bir Danışma Komitesi, Ceza ve Şirketler Hukuku alanında incelemelerde ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Geleneksel Hukuk alanında ise, hâlâ, araştırma ve reform için elverişli pek çok konu ve alan vardır ve birçok Nijeryalı hukukçu bu konu ve alanlarda çalışmaktadırlar.

Hukukun teorik ve sistematik incelenmesi alanında, Nijeryalı hukukçular özellikle son yıllarda çalışmalarını hızlandırmışlar ve Anayasa Hukuku, Ceza Hukuku, Kira Hukuku ve Nijerya Hukukunun Tarihi konularında yeni eserler yayınlamışlardır. Bu noktada, Nijerya'da özellikle geleneksel hukukun kapsamı içine giren alanların, evlilik ve aile hukuku, arazinin kiralanması, miras ve vasiyetsiz intikal ilişkileri ile kabile başkanının yetkileri olduğunu belirtmek isterim.

Son olarak, 1960'da bağımsızlığa kavuşmamızdan sonra, hukuk alanında belki en önemli reform niteliğini taşıyan Nijerya Hukuk Okulu'nun kuruluşu konusuna değinmek isterim. Bu okul başkent Lagos'dadır ve Nijerya Hukuk Eğitimi Konseyi tarafından yönetilmektedir; bu Konsey'de her bölgesel yönetimin Baş Yargıçları ve Baş Savcıları ile Federasyonun Baş Savcı ve Baş Yargıcı, Nijerya Barosunun üyeleri temsil edilmektedir; Nijerya Barosu üyeleri Konsey'de çoğunluktadırlar. Konsey'in başkanı Nijerya Baş

Yargıcıdır. Okul'da esas itibariyle bir yıllık bir eğitim programı uygulanır; buna göre öğrencilere, —ki bunlar daha önce hukuk lisansını elde etmiş kimselerdir— Nijerya Anayasası, Hukuk Yargılama Usulü, Avukatlık kuralları Barodaki davranış ve usul kuralları ile Nijerya hukukunun kendine özgü diğer yanları öğretilir. Gerekli sınavlardan da geçtikten sonra bir yıllık eğitimi bitirenler Nijerya Baş Yargıcı tarafından Nijerya Barosu üyeliğine çağırılırlar ve böylece Baro üyesi hukuk uygulayıcısı vasfını kazanmış olurlar. Bu okul günümüzde, hukuk eğitimlerini yabancı memleketlerde tamamlamış, özellikle İngiltere'de okumuş Nijeryalı hukukçu namzetleri arasında büyük bir rağbet görmektedir; bunun sebebi meydandadır: Bu okulun kurulmasından önce, eğitimlerini dışarıda tamamlamış Nijeryalı hukukçular kendi hukuk ve usulleri hakkında yetersiz bilgilere sahip oldukları için büyük güçlüklerle karşılaşmaktaydılar; şimdi bu mahzur ortadan kaldırılmıştır.

Beni sabırla sonuna kadar dinlediğiniz için teşekkür eder, hepinizi saygı ile selâmlarım.